

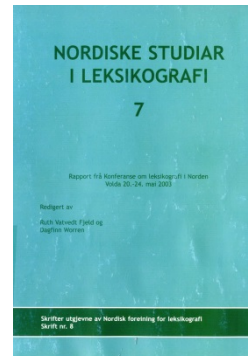
NORDISKE STUDIER I LEKSIKOGRAFI

Titel: Ny udgave af Føroysk-donsk orðabók

Forfatter: Zakaris Svabo Hansen og Hans Joensen

Kilde: Nordiske Studiar i Leksikografi 7, 2005, s. 177-185
Rapport frå Konferanse om leksikografi i Norden, Volda 20.-24. maj 2003

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/nsil/issue/archive>

© Nordisk forening for leksikografi

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre Nordiske studier i leksikografi (1-5) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Zakaris Svabo Hansen og Hans Joensen

Ny udgave af *Føroysk-donsk orðabók*

The topic of this paper is the new edition of the Faroese-Danish dictionary which is in progress for the time being. The paper starts by giving a brief historical outline over Faroese bilingual dictionaries chronologically. Then the authors deal with the selection of entries in the new edition of Faroese-Danish dictionary. Because this edition is based on the monolingual Faroese dictionary the question is under discussion, whether it is reasonable to use a monolingual dictionary as a basis at all. How successfully are the Faroese entries translated into Danish, and how about the lexicographical examples which are connected to the entries: are they adequate to use in such a modern dictionary as this one is ment to be? These are some of the questions which this paper tries to throw light on.

Der arbejdes for tiden med en ny og revideret udgave af *Føroysk-donsk orðabók* (Færøsk-dansk ordbog). I artikelen skitseres først kort den sammenhæng, som en ny færøsk-dansk ordbog bør sættes ind i og siden bliver der gjort nogle punktnedslag i visse centrale aspekter i arbejdet med ordbogen. Disse punktnedslag gælder: 1) lemma-udvalg, 2) ækvivalenter og eksemplermateriale, 3) overvejelser omkring målgruppe og 4) grammatiske oplysninger

1 Indledning

Færøsk-dansk ordbog ved M.A. Jacobsen og Chr. Matras udkom første gang i 1927/28. I 1961 kom en revideret og stærkt for-øget udgave og i 1974 yderligere et supplementsbind redigeret af Jóhan Hendrik W. Poulsen. Selv om Færøsk-dansk ordbog er en tosproget ordbog og derfor hovedsagelig er tænkt at fungere som et hjælpemiddel til danskere og skandinaver til at forstå færøsk sprog, så har denne ordbog (i mangel af bedre) også i vid udstrækning tjent som en slags modersmålsordbog for færinger selv, en definitionsordbog til belysning af deres eget sprog så at sige. Der er mange eksempler på, at ord i Færøsk-dansk ordbog bliver belyst med definitioner på dansk snarere end med danske ækvivalenter. Det var navnlig først i 1998, at vi fik den første ensprogede færøske definitionsordbog, *Føroysk orðabók* (Færøsk ordbog, herefter forkortet FO), som har til formål at belyse færøske ord og udtryk *på* færøsk.

Fra starten blev det besluttet, at arbejdet med den nye udgave af færøsk-dansk ordbog (herefter forkortet: FDO) skulle baseres på FO fra 1998. Det havde baggrund i det faktum, at færøsk-dansk ordbog for en stor del findes inkorporeret i den og at FO naturligvis er en langt mere ajourført udgave end færøsk-dansk ordbog, både med henblik på lemmaer og definitioner.

I projektet med ny færøsk-dansk ordbog anlægges et synkront perspektiv hvad angår lemmaudvalget. Der bliver lagt vægt på at gøre lemmalisten så samtidsorienteret som muligt; således vil man fx ikke bestræbe sig på at medtage gamle ord, lokale ord o.lign., der kun har ringe aktualitet i dagligdagen. Foruden at drage nytte af lemmaudvalget i FO har redaktionen også haft adgang til en stor elektroniske tekstsamling og det har i vid udstrækning rådet bod på de mangler som måtte være i FO mhp. det nyeste ordstof.

Arbejdet med færøsk-dansk ordbog har også på andre punkter haft betydelig støtte i FO, fx med hensyn til fastsættelse af danske ækvivalenter til færøske lemmaer. FO er en udførlig definitionsordbog, som helt klart letter om og præciserer arbejdet med at fastsætte danske ækvivalenter til de færøske opslagsord. Det er værd at bemærke, at den lemmaliste, som kommer ud af en sådan færøsk-dansk ordbog, vil få betydning også ud over dette konkrete ord-bogsprojekt, idet den utvivlsomt vil kunne benyttes i andre ordbogsprojekter med færøsk som kildesprog, eksempelvis til andre nordiske sprog.

Ordbogsprogrammet RiSt (akronym for færøsk *ri*stjórna 'redigere'), som blev benyttet til redigering af både Dansk-færøsk ordbog (1995) og af Færøsk ordbog (1998), anvendes til redigering af den nye ordbog. (RiSt findes omtalt i Nordiske studier i leksikografi 3: 433-443.)

2 Lemmaudvalg

Der er store principielle forskelle på at redigere en monolingval ordbog og en bilingval ordbog. I den monolingvale ordbog lægges vægten på at beskrive et sprog ved hjælp af definitioner og forklarende omskrivninger (parafraaser) og normalt tænkes en sådan ordbog anvendt af brugere, som har det aktuelle sprog som modersmål. Den bilingvale ordbog derimod bestræber sig på at vise, hvordan ord og udtryk på et sprog (kildesproget) kan gengives på et andet sprog (målsproget). Det sker da ved angivelse af ekvivalenter på målsproget til lemmaerne på kildesproget (NLO 1997: 22).

Lemmaselektionen til ordbogen var således i store træk givet i forvejen, men det betyder dog ikke, at det ikke har været nødvendigt at ændre og revurdere ordbogens lemmaer. Når det gælder lemmaudvalget i FO skal det siges, at den ordbog har forsøgt at medtage så meget som det var realistisk muligt af både historisk og nutidigt færøsk ordstof. Det kan delvis tilskrives den kendsgerning, at det var første gang at der blev redigeret en ensproglig færøsk ordbog og at man derfor følte en vis forpligtelse til at medtage så meget som overhovedet muligt. I FO findes bl.a. en hel del historiske ord og ord som for en stor del afspejler en svunden tid i færøsk samfundsliv og kultur. Derudover findes også en masse lokalt ordstof, som kan tilskrives dialekter omkring på øerne eller i bestemte bygder.

I og med at udgangspunktet i arbejdet med en ny færøsk-dansk ordbog var at lægge en nutidig, synkron synsvinkel mht. lemmaselektion, er det klart, at ordforråd af sådan slags ikke medtages. Derfor er bl.a. ord udeladt, som er markeret som gamle ord, lokalord, historiske ord og for en god del også ord som tilskrives det gamle kvadsprog. Eksempelvis kan det nævnes, at FO indeholder 3841 dialektord, som enten er registreret som selvstændige lemmaer eller findes som delbetydninger under andre lemmaer. Disse ord har man valgt at se bort fra i den nye udgave af ordbogen. Som eksempler på ord af denne type kan nævnes: *snákubiti* 'en ekstrabid', *rómakiska* 'glansbillede (om pige)', *skúlalað* 'skolegård'. Et andet område, som også må udelades, er det forholdsvis rige ordstof, som gælder farver på får og som i FO udgør 250 lemmaer. Eksempler på sådanne ord er: *vørmuttur* '(om hvidt får) med en lidt afvigende farve (grå, brun, sort) ved øjnene (og munden)', *eyglittur* '(om et får) hvidt (med hvidt hoved) og med sort rand uden om øjnene eller omvendt'. Det anses ikke for at være muligt endsige realistisk at finde danske ekvivalenter til disse ord og at belyse lemmaerne med definitioner har vi ikke fundet formålstjenligt. Et andet område, som heller ikke i samme udstrækning kommer med i denne nye udgave af FDO, er det ordstof, som knytter sig til de

traditionelle færøske både og hvor der findes et meget rigt og nuanceret ordforråd. Dels er det ordstof ikke så centralt længere og det er svært at belyse det med ækvivalenter eller nærmere definitioner. To eksempler skal nævnes her: **bakæsing** '(i båd) endestykke af rælingen agter' og **rangarúm** '(i båd) bagbords øserum'.

Efter den første redigeringsfase, som omfatter de lemmaer, som hidtil findes i lemmalisten, vil der blive suppleret med nyere ordstof, som af en eller anden grund ikke findes i forvejen. Dette materiale fremskaffes fra et elektronisk tekstkorpus bestående af et bredt udsnit af forskellige tekstgenrer, både skønlitterære og faglitterære tekster. En forberedelse til denne fase af arbejdet er allerede gjort idet redaktionen har adgang til en ordliste, som sammenholder de nuværende lemmaer i FDO med ord fra dette tekstkorpus. Ud fra denne liste kan der vurderes og suppleres op med ord, som savnes i ordbogen.

3 Ækvivalenter og eksempelmateriale

I *Nordisk leksikografisk ordbok* (NLO) defineres en bilingval ordbog som en „ord-bok som har to objektspråk og som for hvert ord og uttrykk på ett av disse angir ækvivalenter på det andre språket» og yderligere siges der, at «tospåklige ordbøker behandler som regel samtids-standardspåket» (NLO 1997:257-258).

I det redaktionelle arbejde er hovedvægten lagt på at angive ækvivalenter, som giver udtryk for fuld ækvivalens mellem færøsk og dansk. Det skal illustreres med nogle eksempler. Opslagsordene *roknskaparár* (på dansk *regnskabsår*), *flenna* (på dansk *grine*) og *peningaligur* (på dansk *finansiel*) gengiver semantisk og funktionsmæssig overensstemmelse mellem henholdsvis de færøske opslagsord og de danske.

Når sådanne ækvivalenter mangler eller ikke er dækkende, vil en parafrase-ækvivalent ofte være bedst egnet til at forklare betydningen af lemmaet. Følgende to opslagsord, som er parafraserede, skal illustrere denne problemstilling. *Kavaroksódn* er belyst som «voldsomt uvejr med snestorm» og *kippa* som «aflive fugl ved at knække halsen på den».

Leksikografiske eksempler i ordbøger har som funktion at vise brugen af et ord (eller en ordforbindelse det optræder i) i en konkret sammenhæng, for dermed at belyse vigtige egenskaber hos ordet. Det kan for det første handle om ordets syntagmatiske egenskaber, enten af strukturmæssig karakter (fx transitivitet hos verberne) eller af kombinatorisk art (typiske ordforbindelser). Et eksempel kan også være semantisk motiveret, dvs. vise en bestemt betydning eller betydningsnuance, gerne med henvisning til andre ord, som det står i en semantisk relation til (fx et antonym) (NLO 1997:103). Tre eksempler fra FO klarlægger den betydning, som eksempler har for selve opslagsordet og dets brug i forskellige ordforbindelser. Til opslagsordene *roknskaparár*, *flenna* og *peningaligur* knytter sig disse tre eksempler: *Roknskaparárið er álmanakkaárið* (på dansk *regnskabsåret følger kalenderåret*), *flenna i kiki* (på dansk *skrupgrine*) og *peningaligur stuðul* (på dansk *finansiel støtte*).

Hovedformålet med den nye udgave er at lave en ordbog, hvor der lægges vægt på det moderne almenordforråd, leksikografiske eksempler iberegnet. I de situationer hvor de leksikografiske eksempler har været umulig at oversætte til dansk – det kan fx være fordi de har ringe aktualitet i dagligdagen – er de forsøgt moderniseret, som følgende eksemplifikation viser. I FO findes fx opslagsordet *ræna* 'plyndre'. Til *ræna* hører eksemplet: «turkarnir rændu og drópu í bygdini». Eksemplet stammer fra *Færøske folkesagn og æventyr* (en gammel bog med mundtlige fortællinger). Eksemplet omhandler tyrkerne, da de huserede på

Generelt kan det siges, at der i FDO kun medtages typiske og hyppigt forekommende eksempler. Eksempelmaterialet skulle gerne kunne virke opklarende omkring ordenes anvendelse i sproget.

4 Overvejelser omkring målgruppe

Som antydte førhen er forholdene omkring FDO ændret markant siden ordbogen sidst udkom og det medfører, at det har været nødvendigt at tage op til ny vurdering, hvem ordbogens målgruppe skal være.

I leksikografien opereres der med termerne «resepjsjonsordbog» og «produktionsordbog» og det er bestemt to begreber, som det er aktuelt at forholde sig til mhp. den nye udgave af færøsk-dansk ordbog. Redaktionen finder det dog svært kategorisk at skulle kunne sige, at FDO kommer til at være enten det ene eller det andet, selv om den nok mere vil hælde til at være en resepsjonsordbog. I NLO defineres en resepsjonsordbog som en 'ordbog beregnet på forståelse af tekst' og den kan omfatte både ensprogede og tosprogede ordbøger. Delsvis kommer FDO at leve op til denne definition når det gælder hovedmålgruppen, dvs. dem som har behov for oplysninger om kildesproget færøsk og som højst sandsynlig vil komme til at bruge den som et hjælpemiddel til at forstå tekst på et sprog, som er fremmed for brugeren. Et eksempel på en sådan bruger vil typisk være en dansker, som er i gang med at læse fx en færøsk avis, hvor der uvilkårligt vil optræde ord og udtryk, som han ikke forstår. I et sådant tilfælde vil brugeren kunne finde hjælp i ordbogen til at opnå en forståelse af teksten. En produktionsordbog derimod karakteriseres ved at være et hjælpemiddel som gør brugeren i stand til at kunne producere tekst (mundtlig eller skriftlig) på et sprog, som er fremmed for brugeren. Det sætter straks andre krav til ordbogen, som det ikke kan påstås, at redaktionen har til hensigt at leve op til med den nye udgave af FDO. I hvert fald ikke når det gælder den danske bruger. Derimod kan man eventuelt tale om, at ordbogen kan betegnes som en «produktionsordbog» for den færøske bruger, fordi brugeren via den vil kunne få hjælp til at producere en dansk tekst eller overføre en færøsk tekst til dansk. Dog vil det nok være sådan, at det forudsætter en del (for)kundskaber i dansk at kunne være i stand til det udelukkende med grundlag i FDO. Ordbogen kan give anvisninger om, hvad et givent ord eller udtryk svarer til på dansk, men den vil næppe være til stor hjælp, når det gælder oplysninger om, hvordan ordet eller udtrykket generelt anvendes i en dansk kontekst.

Det anses for mest hensigtsmæssigt først og fremmest at henvende sig til dem, som ikke har færøsk som modersmål eller ikke har et indgående kendskab til sproget, men som til gengæld har et indgående kendskab til dansk og er i stand til at bruge det som indfaldsvinkel.

5 Grammatiske oplysninger

I færøske ordbøger er der tradition for at give visse grammatiske oplysninger, som efterhånden er blevet fast inventar, men ikke altid nødvendigvis har speciel relevans for brugerens behov. Det skal illustreres med et eksempel. I den nuværende FDO findes der i tilknytning til substantiver generelt oplysninger om ordets genitivendelse i singularis samt nominativendelse i pluralis foruden angivelse af ordets genus. Det som man i denne forbindelse kan sætte spørgsmålstegn ved, er det logiske i at give oplysning om ordets genitivendelse i singularis,

fordi genitiven efterhånden indtager en så marginaliseret rolle i moderne færøsk – i forbindelse med substantiver i almindelighed og adjektiver i særdeleshed. Genitivformerne findes godt nok, men for en stor del er det former, som tilhører skriftsproget og udelukkende anvendes der, mens talesproget i stedet benytter sig af omskrivninger med præposition + dativ. Et eksempel kan illustrere dette: i skriftsprog kan en konstruktion som «mansins bátur/bátur mansins» ‘mandens båd’ forekomme, men i talesprog ville dette med sikkerhed være formuleret med dativkonstruktionen «báturin hjá manninum». Derfor er det værd at overveje, om det overhovedet er relevant at oplyse noget om genitivformen i direkte tilknytning til substantiverne. For dem, som i forvejen har sproglig indsigt, kan det evt. give et fingerpeg om, hvilken bøjningsklasse ordet tilhører, men for den almene ordbogsbruger er det tvivlsomt, hvilken nytteværdi ligger i det. Noget som dog taler for at bevare oplysningerne om genitivendelsen er, at genitivformen gerne optræder i de tilfælde, hvor ordet indgår som første led i en sammensætning.

Oplysningen om nominativendelsen i pluralis er derimod relevant, fordi den kan give brugeren et vigtigt fingerpeg om, at fx *bátur* ‘båd’ hedder *bátar* i pluralis (og ikke fx **bátir*), mens *fundur* ‘møde’ hedder *fundir* i pluralis (og ikke fx **fundar*). Ellers har redaktionen planer om at bevare det system med en oversigt over bøjningsmønstre for substantiver, verber og adjektiver, som findes i FO og som det lader til at brugerne er meget glade for. Det system fungerer på den måde, at der ud for (så at sige) hvert lemma, som tilhører en af disse ordklasser, står et tal som henviser til et bestemt bøjningsmønster bag i bogen. Der er visse forhåbninger om, at det vil lykkes at udvikle dette system yderligere, således at det i en elektronisk udgave af ordbogen vil blive muligt at generere bøjningen af præcis det lemma, som man slår op under, og ikke som nu at man er henvist til en prototype af et ord, som bøjes på samme måde som opslagsordet, dvs. har samme bøjningsendelser som opslagsordet.

Da man går ud fra, at brugerens modersmål er identisk med målsproget i ordbogen (dvs. dansk), knytter de grammatiske oplysninger sig til kildesproget i ordbogen (dvs. færøsk). Det er jo det som er fremmed for brugeren og som der sandsynligvis er behov for at få indsigt i eller et overblik over.

Litteratur

- Bergenholtz, Henning; Pedersen, Jette; Vrang, Vibeke; Almind, Richard 1999. *DanskOrdbogen*. Århus: Systime og Center for Leksikografi.
- FDO se Jacobsen, M.A.; Chr. Matras 1961.
- FO se Poulsen, Jóhan Hendrik W. et al. 1998.
- Jacobsen, M.A.; Chr. Matras 1961. *Føroysk-donsk orðabók*. Tórshavn: Føroya Fróðskaparfelag.
- Jakobsen, Jakob 1898-1901. *Færøske Folkesagn og Æventyr*. København.
- NLO 1997. = Nordisk leksikografisk ordbog. Redigeret af Henning Bergenholtz, Ilse Cantell, Ruth Vatvedt Fjeld, Dag Gundersen, Jón Hilmar Jónsson og Bo Svensén. Oslo: Universitetsforlaget.
- Petersen, Hjalmar P.; Staksberg, Marius 1995. *Donsk-føroysk orðabók*. Tórshavn: Føroya Fróðskaparfelag.
- Politikens Store Nye Nudansk ordbog* 1996. Redaktion: Susie Heede, Marianne Høimark, Hanne Steen. København: Politikens forlag.
- Poulsen, Jóhan Hendrik W. 1974. *Føroysk-donsk orðabók*. Tórshavn: Føroya Fróðskaparfelag.

- Poulsen, Jóhan Hendrik W.; Simonsen, Marjun; í Lon Jacobsen, Jógvan; Johansen, Anfinnur; Hansen, Zakaris Svabo 1998. *Føroysk orðabók*. Tórshavn: Føroya Fróðskaparfelag.
- av Skarði, Jóhannes 1967. *Donsk-føroysk orðabók*. Tórshavn: Føroya Fróðskaparfelag.
- í Skála, Annfinnur; Mikkelsen, Jonhard; Wang Zakarias 1992. *Enskføroysk orðabók*. Tórshavn: Stiðin.
- í Skála, Annfinnur; Jacobsen, Hanne; Mikkelsen, Jonhard; Wang, Zakarias 1998. *Donsk-føroysk orðabók*. Tórshavn: Stiðin.
- Svensén, Bo 1987. *Handbok i lexikografi. Principer och metoder i ordboksarbetet*. Stockholm: Esselte Studium.

Appendix

klárur

klárur ¹ 1 klar, ren (fx om luft, væske, lyd), *luftin er klár* luften er klar; ~ *himmal* klar himmel; *tað klára vatn* det klare vand; *klárir tónar* rene toner 2 (om billede, skrift) tydelig, indlysende 3 ved sin forstands fulde brug, *gamli er púra* ~ den gamle er ved fuld forstand 4 parat, rede, *vit eru klárir at fara avstað* vi er parate til at tage afsted

klárur ²

klárur ² ¹ 1 (um lýsi, luft o.s.fr.) sera bjartur, skærur 2, reinur, *luftin er klár*; ~ *himmal*; *dagurin var* ~ 2 (um vætu, glas, lit) reinur, óblandaður, gjøgnumskygður, glærur, *tað klára vatn* 3 (um ljóð, klang) reinur, týðiligur, uttan skurr, *klárir tónar* 4 (um mynd, skrift) sum sæst væl, týðiligur, eyðskildur, lættur at týða 5 við fullum skili, fullvitaður, fullvitugur, *gamli er púra* ~ 6 búgvín, til reiðar, *vit eru klárir at fara avstað*; sms. t.d. heiðurs-, spegils-, stjarnu-

Appendix: FDO til venstre, FO til højre.

